

53-59՝ Կամովին կամ անհոգութեամբ

գաշտերու պատճառուած փեսաներ:

60-65՝ Անմշակ հողի մը վերածումը

մրգաստանի մը կամ արմտեաց դաշտի:

90-97՝ Տոկոսով փոխ:

100-107՝ Մասնակցութեամբ ընկերա-

կցութիւն:

108-112՝ Պանդոկապետի մը կամ փո-

խազրիչի մը կողմէ գործուած յանցանքներ:

113-119՝ Պահանջատէրի մը իշխանու-

թեան գեղծումը:

120-126՝ Աւանդ:

127-164, 178-182՝ Ամուսնացած կի-

ներ կամ կրօնաւորուհիներ:

165-177, 183-184՝ Հօր կամ ամուս-

նոյն ինչքին վրայ այրիին և զաւակներուն իրաւունքները:

185-193՝ Որդեգրում:

194-214՝ Հարուածներ և վէրքեր,

վիժում:

215-240՝ Թախկներ, ճարտարապետ-

ներ և նաւավարներ:

241-255՝ Եզրի մը կամ էջի մը վար-

ձումը, պատասխանատուութիւնը վարձա-

կալին:

257-258, 261, 273-274՝ Երկրագործի

մը, եղնարածի մը, հովիւի մը, օրավար-

ձով արհեստաւորի մը թոշակը:

263-267՝ Անասնապահապանի մը՝ պա-

տասխանատուութիւնը:

259-260՝ Երկրագործական գործիքնե-

րու գողութիւն:

275-277՝ Նաւու մը վարձագիրը:

278-282՝ Ստրուկի մը գնումը: Տե՛ս,

Etude sur le droit babylonien, les lois assyriennes et les lois hittites, Edouard Cuq, Paris, 1929, էջ 9-10:

Մեր թարգմանութիւնը կատարուած է ուղղակի բեեռագիր բնագրէն, հրատարակուած Ant. Deimelի կողմէ, Codex Hammurabi հատորին մէջ, Romae, 1930:

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ԱՔԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 1)

“ՀԱՅ ԲՈՒՍԱՇԽԱՐՀ”

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԳՈՐԾԻՍ ՎՐԱՅ

Հայ բուսաբաներու արժեքը մեր Գիտական լեզուին առջեւ. — Մշակեալ կամ ընտանի բերքերու, բոյսերու — արմաթ, ընդեղէն, պտուղներ, բանջարեղէնք — անունները այնքան մեկին և որոշ են որ Հայ Բուսապատումը կամ Բառագիրը զայնս ճշգրեւ, անոնց վրայ բանավիճելու կամ նոր անուն մը հնարել — կերտելու տաղտուկէն զերծ է այլեւս: Գրաւոր լեզուին թէ անգիրին մէջ հաւասարապէս գործածական են անոնք ու մեր ոսկեղենիկ մատենագրութիւնն ալ ի կիր արկեր է: Բայց վայրի բոյսերու, բանջարներու ևն անուններուն գալով, խնդիրը կը տարբերի. անոնցմէ մաս մը միայն յիշուած կը գտնենք մեր նախնաց մատենագրութեան մէջ, Հայ Բժշկական Մատենագրութիւնն ալ օտար նոյն գիտութեանց ազդեցութեան տակ, քիչ անգամ ուշագիւր եղեր է օտար բուսանունին քով բնիկ հայերէնը դնելու, արդ ըսել է որ մեր անգիր գրութիւնն է որ աւանդապահը եղեր է վայրի բուսոց անուններուն, ինչպէս և ընտանի բուսոց: Եթէ մեր ոսկեղենիկ մատենագիրներէն մէկը պատճառ մը ունենար բուսոց վրայ ալ ճառելու, կամ, պահ մը ըսենք բուսաբանութիւն մը գրէր, իր թուած բուսաբաները նոյնը չպիտի՞ ըլլային այսօրուան անգիր գրութեան մէջ լսուածներուն հետ: Մէկ քանի յիշուածներն ալ բաւական են մեր այս ըսածները հաստատելու: Գալ (astragale, ֆէլէն) բուսաբանը Եօղկաթէն ու Կիլիկիայէն մինչև Սվազ և աստի մինչև Վան ու ի Կովկասահայս կը լսուի ժողովուրդին բերնին մէջ, նոյնն է որ կը լսուի 1600 տարի առաջ Մերութանի բերնին մէջ, երբ սա կը զգուշացնէր Աղուանից Ուռնայր թագաւորը ձեռն մխելէ Հայոց անպարտելի Սպարապետը ամենին Մուշեղի, ըսելով՝ «Աստ արկեր զգալի գիրկս, բայց թէ ժողովել կարիցես՝ մեծ զարմանք իցեն» (Բիւզ. Փաւստ.): Դարձեալ ի Մեծ թէ ի Փոքր

Հայ և ի կլիկիա ծանօթ է կաղրեմայ, կաղրեմակ, կաղանջամակ (euphorbe, սիււ-լիւկէն) բուսաբառը, ինչ որ կը տեսնենք Եզնկայ ալ. «կաղանջամակ ազգ ինչ՝ առան-ծինն սպանող է. նովիմը զմաղձս հնացեալս հնարին բժիշկք հատանել». և այս ըսածին պէս ալ գիւղացիք Բոյսիս կաթը ջերմէ տառապողներու մաղձը քափելու կը գործածեն: Ագաթանգեղոսի «Վասն Յարութեան» ճառին մէջ օրինակ բերուած են 60է աւելի բոյսեր, որոնցմէ շատերը լսուին այսօր ալ յանգիր դպրութեան մեր. մասնաւորապէս կայծուկը = կաճուկ, կաճուկ-փուռ, կաճըլ-փուռ. Թրքերէն չախը բի-ֆէնի բարդեաններու ընտանիքէն ծանօթ և հասարակ փշեղէն մը: Սեբաստիոյ բառա-նին մէջ ունինք Սիրողակ (Bardane) բուսա-բառը, այս կազմութեամբ բուսաբառի մըն է որ կը հանդիպինք Խորենացիի Աշխարհազրութեան մէջ, այն է Քակողակ: Ֆրանսերէնի մէջ բոյսի մը նմանողութիւնը բե-րող տարբեր բոյսի մը անունը faux, Bâtard բառերով կը բարդուի, ինչ. faux-Caprier, Safran-Bâtard: Քաղքենի (Սվազ) բառառին մէջ ալ այդպէս է. օր. Սուս կապրցախ, Սուս մաշիսեղ, Սուս հիլուն ևն, բայց գեղ-ջուկ բառառին մէջ շատ աւելի ախորժա-լուր մասնիկով մը — Ուկ-ով կ'ածանցուին խալըլիկ բոյսերը. օր. խաշխաշուկ, վիուկ, ցորնուկ, ցանձուկ, սոխուկ ևն: Ահա ճիշտ այս կազմութեամբ բուսաբառերու է որ կը հանդիպինք մեր ոսկեղենիկ մատենագրու-թեան մէջ ալ. օր. «Կանգփուկն թուի ինչ է, որոյ սերմն նորա դեղ է և նոյն դարձեալ կասեցուցիչ ցանկութեան» (Եզնիկ): Նոյնպէս՝ Ագաթանգեղոսի նոյն այդ ճառին մէջ կը հանդիպինք սոյն ածանցմամբ բու-սաբառերու. — ֆնարուկ, հաճարուկ, ցաղ-րուկ, մեղրուկ: Անգիր դպրութեան կը պարտինք դարձեալ Տից = փուռն (Համէլէնի բառը.) կիսովին բուսաբառը որ կուգայ կարևոր լոյս մը սփռել Մեր Պատմահօր «Տենջայր Սաթենիկ» անլուծելի, անմեկ-նելի սփինքս հատածին վրայ: Զանց կ'ընենք ԺԱ-ԺԸ դար մեր մատենագրութեան մէջ յիշուած բուսաբառերէն մէջբերումներընել, արդէն այս ըսուածներն ալ բաւական են անգիր դպրութեան բուսաբառերու վաղըն-ջականութիւնը և հարազատութիւնը հաս-տատելու համար: Բայց թէ՛

Խոնջ են այն պատճառները եւ անպատե-հուրիւնները որով մեր Անգիր դպրութեան բուսաբառերը գրական իրաւունք չեն ըս-տացած. — Հասարակ բառ մը՝ իմաստը սահ-մանուելով և անոր մէկ քանի օրինակներ կցուելով՝ կրնայ բացատրուիլ, հասկնալի ըլլալ ու ընտանջմ ի կիրարկուիլ: Բուսա-բառի մը համար ի հարկէ կը տարբերի խն-դիրը: Հոս գիտութիւնն է որ իր գործը ունի, չորուցամաք, բայց մեկին, որոշ, առանց ծեքծեքումի ու պատիպատ տար-տամութիւններու: Պէտք է ճշգրիտ բուսա-բառին ցոյց տուած բոյսը, ընտանիքը (fa-
mille) Սեռը (genre) որոշել, մանրամասն ստորագրել, ու այս ամենուն կցել լատ. Ֆրանս. գիտական համապատասխան անու-նը: Առանց այս բաներուն Բուսաբառը որ-քան ալ քաղցրահունչ ըլլայ, որքան ալ ոսկեղենիկ կազմութիւն մը ունենայ, գի-տութեան ինչպէս նաեւ Հայ Բնագիտութիւն ու բառագիրին առջև անարժէք պուպրիկ մ'է, ու ան արհամարհանքով մէկզի պիտի նետէ, և բաւականանայ օտար բուսանունին հետեակութեամբ հայերէն անուն մը կեր-տելու: Յարգ բանասիրական հրատարակու-թիւններու, պարբերականներու և այլ գոր-ծերու մէջ ցանուցիր ներկայուած բառեր, ընդհանրապէս գիտական տարազէ զուրկ ըլլալով, ամբողջեան դատապարտուած են: Բայց միւս կողմէ ուրախաւթ է տեսնել թէ Հայ Բուսակի երեւումէն ի վեր Հայերէն բուսաբանական աշխատասիրութիւնք և գի-տական լուրջ գործեր, օրպիսիք են Երեմեանի Գիտ. Բառարան, Հ. Մէնէվիլեանի բուսաբանութիւնը, բաւական մեծ տեղ մը տուած են Հայ բուսաբառերուն, թարգմա-նաբար առնուած գիտական անունին քով փակագծի մը մէջ դնելով ժողովրդական անունը, այսպէս հետ հետ աչքերը կը վարժուին, ականջները կը սուսարնան, և օր մ'ալ քաղաքացիական-գրական իրա-ւունք կ'ունենան:

Հայ բուսաբառերու մասին եղած ա-ռարկութիւններէն մէկն ալ բոյսի մը շատ մը հոմանշանակ անուններ ունենալն է: Այս միւսնոյն երեւոյթը կը տեսնենք նաեւ Ֆրանս. բուսաբառերուն վրայ, ինչպէս ամէն երկրի ժողովուրդներուն, նոյնպէս և միւսնոյն երկրի զանազան քաղաքներուն

ու գիւղերուն բնակչաց դիտելու կերպը մէկըմէկէ կը տարբերի, ոմանք այսպէս կը դիտեն բոյս մը, ոմանք այնպէս, և որովհետեւ ըստ այս դիտողութեան է որ բոյսին կնքահայրը պիտի ըլլան, ուստի և միեւնոյն բոյսը ըստ տեղւոյն՝ պիտի ունենայ անուններ, և պիտի ըլլայ ան բազմանուն։ Մասնաւորապէս ֆրանսերէնի մէջ դիտած եմ որ բոյսի մը չատ մը հոմանշանակ անուններէն ամենէն ընդհանրացածն է որ պաշտօնական անուն ընդունած են, բայց թէ ինչպէս ընդարձակ բուսաբանութիւններու, նոյնպէս և գիտական ամենալուրջ ու կենսական գործերու մէջ — որպիսին է Dorvault-ը, գեղագործներու այդ աստուածաչունչ գիրքը — պաշտօնական անունին քով շարուած կը գտնենք ամենէն աննշան ուսուցիչներէն անունն ալ, որով ըսել է հոմանիշք ալ արհամարհելի ատաղձ մը չեն և իրենց տեղը ունին նոյնիսկ կարեւոր գործերու մէջ։ Հայ բուսաբաններն ալ կարծուածին և առարկուածին չափ սահմանափակ չեն, Հայաստան Աշխարհի մէկ ծայրէն մինչև միւսը նոյնութեամբ լսուած բուսաբաները արհամարհելի թիւ մը չէ որ կը կազմեն։ Հոմանշանակներուն մէջ ալ կան այնպիսիք որ ընդարձակ սահմանի վրայ կը լսուին։ այս երկու կարգիներուն կարելի է առաւելութիւն ընծայել և ընտրել պաշտօնական անուններ։ Կան անուններ ալ, թէև հայացի գրօշմով ու հարազատութիւնով, բայց նեղ սահմանի մը մէջ է որ կը լսուին օրինակ՝ Ակնայ բառքառին Տիմուր-ը և Կովտունցոնց Մովսիկ-ը, Սեբաստիոյ Սիբոդակ-ը։ այսպիսիք ալ կարելի է ընդհանրացնել գործածութեամբ։ Անպատեհութիւններէն մէկն ալ միեւնոյն բուսաբանը տարբեր տեղեր տարբեր բոյսերու անուն տրուելն է, պատահաբար գործածուած ասանկ անուններ ֆրանսերէնի մէջ ալ կան, և կըցած են ճշդել հարազատ առումէն։

Օտարագրի Տեղագնիք, Բնապատում, Բուսապատում եւ... Մերայինք. — Ինչպէս եւրոպացի գիւտագէտին, զինուորականին, տնտեսագէտին առջև մեր Դիւնեայ-կօզալի երկիրը և մասնաւորապէս Հայաստան Աշխարհը ոչ մէկ գաղտնիք չունի։ Քսենոփոնի օրերէն սկսեալ անշնորհքներու, պատմական ու գիտական գանձերու ցուցահան-

դէսը եղեր է օտար տեղաքնին գիտուններուն։ Ասոնք իրենց կատարած պատմական և գիտական այլ հետազոտութիւններու շարքին, ընդարձակ հատորներ գրած են մեր աշխարհի ֆլօրային վրայ ալ, ու նոյն իսկ շահու, առեւտուրի աղբիւրներէն մէկը ըրած են մեր բուսաշխարհը, միջատաշխարհը։ Մինչդեռ մենք, մեր երկրի բնիկը ու հարազատ զաւակը օտարներէն կը սորվինք զմեզ ու կը ճանչնանք։ Դեռ չունինք ազգագրական, գիտական, պատմահնագիտական, աշխարհագրական եւ այլն ընկերութիւններ^(*) որոնք մասնաւորապէս մեր երկիրը ուսումնասիրելու նիւթ ընտրէին։ Իրաւ է թէ դամոկլեան սուրի պէս մեր գլխուն վերև կախ բռնակալութիւնն է որ՝ ինչպէս մեր ընդհանուր զարգացումն, ու բարգաւաճումն, նոյնպէս և մեր այս երազակերպ ըղձանքներուն թոյլ չէ տուեր։ Չեղինք սակայն մեր ըսելիքէն, Հայ ֆլօրայի, ընդ նմին և Հայ Բուսաբանութեան ուսումնասիրութիւնը զրկուած նիւթերէն մէկը եղած է Հայ գրիչներէ և Բնապատումներէ։ Իմ գիտցածներուս մէջ ի Մարգուան Բրօֆս. Մանիսաճեանը եղած է որ իրենց սահմանի — Պոնտոսի — ֆլօրան ուսումնասիրած է . . . Եանքիօրէն միայն և ոչ Հայ Բնասիրօրէն. որով ըսել է, անոր ըրածն ալ կերպով մը օտար է մեզ համար, և մեզ չահագրգռելէ հետո։ Սանասարեան Ուսումնարանը — իբրև Հայկական հաստատութիւն մը — կրնար ի շարս չատ մը ազգագրական նիւթերու, կարեւոր տեղ մը տալ Հայ-ֆլօրային ու Հայ բուսաբանութեան։ Բայց որքան հիւսիսային բիւնօր նոյնքան և այս պատուական հաստատութիւնը ինծի համար անծանօթ է. և իմ տեսածներուս մէջ՝ իր շրջանաւարտ աշակերտներէն դատելով՝ բան մը հասկցած չեմ. այսուհանդերձ ամէնքն ալ իրենց տեղը ողջ ըլլան. բայց մանաւանդ ողջ ըլլան Հայաստանի սրտին վրայ, ծոցին մէջ ապրող ցանցաւ գրիչներ ու վարժապետներ, որոնք երկու քարին մէջ տեղ, ակռանին ակռանուն դրած Մութ Աշխարհէն Լուս-Աշխարհը կը բերեն ինչ որ Հայկական է, Ազգային է, մերն է ու մեր սրտին ու հոգուն հետ կը խօսի, մեր կեան-

(*) Ինչօք կարապետ, ինչեր ալ կ'երազես,

քին հետ շաղուած է։ Այս փոքրիկ հօտն է որ — իր գլուխը ունենալով անմահ Սըր- ուանծտեանցը — կարեւոր տեղ մ'ալ տուած է Հայ Բուսաշխարհին։

Հայ բուսաբաներու կազմութիւնը. — Պէտք էր որ այսպիսի գործի մը մէջ այս բանն ալ քննուէր, քանի որ ան ալ իրեն յատուկ օրէնքներ մը ունի վերջապէս։ Ինչ- պէս որ գրուածքիս՝ Բոյսերու անուանա- կոչումի բաժնին մէջ ըսինք, մարդկու- թիւնը բոյսերու անուանակոչումը ըրած է իրեն ծանօթ ընտանի թէ վայրենի կենդան- եաց անդամներուն ու ինչ ինչ նախնական գործիքներուն վրայ, այս երեւոյթը ինչ- պէս ամէն ազդեցութիւն, նոյնպէս և Հայ բու- սաբանութեան վրայ որոշակի կը տեսնուի։ Մարդը, գառը, այծը, ոչխարը, կովը, եզը, ձին ու էջը, գայլն ու արջը, աղուէսն ու նապաստակը, օձն ու կարիճը, հաւն ու կաքաւը, ճանճն ու մեղուն, ևն. ևն., ամէնքն ալ իրենց անդամներէն մէյմէկ բան փոխ տուեր են բուսանուններուն։ Ասոնց մէջ ամենէն աւելի չարալուրը կարծեմ իշուն փոխ տուածներն են, ու մեր դժուա- րահաճ գրագէտք ու բառագիրք դժկամա- կին, քիթ ու բերան ընեն ասոնց ի լուր։ Բայց ինչու անտարբեր մնալ onoporde, pedane-ին ի լուր, ու գայթակղիլ kespasին համար, կամ rosa canina-ին ներել ու Շան Մասուր, Խոզի Մասուր, Իժու Մասուրը արհամարհել։ Դարձեալ՝ գրականութեան մէջ Զօլայականութիւն ըսուած բան մը կայ եղեր. ես անունը միայն լսեր եմ, և սա- չափ մը ատոր սահմանը հասկցեր եմ թէ իրողութիւն մը մերկապարանոց, առանց սեթեւեթի, իր բնակին մէջ ներկայացնե- լուն կ'ըսուի եղեր։ Բայց չըսէ՞ք որ, ինչ- պէս ամէն ասութիւններու, բառերու և բացատրութիւններու, նոյնպէս և բուսա- նունները անուանելուն մէջ, ատոր բուն, ինքնատիպ ու իսկատիպ վարպետը ժողո- վուրդն է։ Ան՝ քիչ մը աւելի անփափկա- նկատ է, կարծուածէն ա'լ աւելի, ու սանկ ըսենք . . . անամօթխած, կամ կեղծիքէն ու ամօթխածութենէն չհասկնար, սեւին սեւ, ճերմակին ճերմակ ըսող դասակարգն է ինք. ըսել կ'ուզենք թէ բուսանուններուն մէջ — յաչս ամօթխածներուն — բաւակա- նէն անդին անփափկանկատ, անպատկառ

անուններ ալ կան, օրինակ՝ Գալու կ. . . , Գալու քիս, Պապու կ. . . , Կասուի ն. . . , Կասուի լիլիկ ևն. ևն. Բայց լ'ընչ ըսեն սա սրատես, դիտող ժողովուրդին, որ իր այդ տղեղ, կոշտ ու կոպիտ անուանումներ, րովը բոյսին իսկատիպ նկարագրութիւնը, ստորագրութիւնը ըրած և պատկերած կ'ըլ- լայ մէկ բառով, և մանաւանդ որ, ինք այդ բառը արտասանելուն ատեն ո'չ մէկ գայթակղութենէ կը տարուի. ինչպէս ըսեր ենք բուսաբանին կարգին, ի Գարահիսար մանուկներ կ'ըսեն իրարու, առանց դողն ինչ գայթակղութեան. «Հայտեցէ՛ք, էլը- թա'նք պապու-կ . . . ժողվենք . . . »։ Անցնինք, Յայտնի է որ գրականին մէջ եմի, ի մասնիկով կ'ածանցուին պտղատու ծառերը։ Գեղջուկ բառառն ալ պահեր է այդ հարազատութիւնը . . . վայրի պաղա- տու ծառոց համար. օր. ծոբեմի, հաւկեմի (Ալիսի Հովիտ), սննի (Խոնավու-Տիվրիկ)։ Դաղքենին պտուղին անունովը կը ճանչ- նայ նաև ծառը. օր. սալոր, սսնն, խսնոր ևայլն, բացի այդ պտուղները նշանակել- նուն, կը նշանակեն նաև անոնց ծառը։ Իսկ եմի-ի քաղքենին կը գործածէ տար- րեր առումով մը. օր. արջեմի = արջու պէս, վայրենաբարոյ մարդ. օձեմի = օձա- բարոյ. եեմի = իշաբնոյթ։ Ֆրանսերէնի մէջ Rose՝ վարդի զանազան տեսակներու ընդհանուր անունն է, բայց պիտակաբար ոչ-վարդազգի (Rosacées) անուններ ալ այդ բառին բարդութեամբը կազմուած են. օ- րինակ՝ Rose de Jéricho. Rose de Noël. R. Trémière ևն. ու գիտութիւնն ալ — ա- կամայս — ընդունած է այդպէս։ Այսպէս է նաև վարդ բառը Հայերէնի մէջ, որ բացի վարդին զանազան տեսակներէն, տարբեր ընտանիքէ բոյս-ծաղիկներու բարդութեա- նը մէջ կը մտնէ. օր. ձերմակ, Գեղիմ, Զըրուիկ վարդ, Արջվարդ ևն. Եւ շատ ան- գամ ալ բոյսի մը գեղեցիկ ծաղիկը ցոյց տալու համար կը գործածուի պարզապէս։ Ֆրանսերէնի մէջ chardon բառը բարդեայ- ներու (composées) ընտանիքէն կարգ մը փշեղէններու ընդհանուր անուն է և իրմով ալ կը բարդուին ատոնցմէ շատերուն ա- նունները. օրինակ՝ chardon aux ânes. ch. crépus ևն. բայց գիտութենէն ըմբոստօրէն, այդ chardon բառը բարդեայնէն դուրս տարբեր ընտանիքէ բոյսերու ալ անուններ

ը կը բարդէ. օրինակ՝ chardon roulant. Երնջայ, Հովանոցակերպներու ընտանիք): Դայերէնի մէջ ալ — անգիր դպրութեան թէջ — կառ բառը ամենայն դիմօք կը հա-
 փապատասխանէ chardon-ին. օրինակ՝ իեռու-
 լառ. ըզտակառ. խլլակառ ևն. (բարդեայ-
 չեր են). իսկ կառ կամ կասուի կառ. իեռու-
 րալակառ (չրթնազգի բոյսեր): Դարձեալ,
 ունեւս ժողովրդային բուսաբանութեան, ամէն
 յրնայս իր խալըիկ-ը — զայն կեղծողը, ա-
 Fleur որ միմօք, ծաղրածուն — ունի. թրքե-
 որպէն բառով՝ բոյսը իր օյնաւըն ունի. Ա-
 անտիրաօլվաթ ալ ճիշտ այս օյնաւ բառով բոյ-
 լոււի յիշած է. Ժողովուրդին երբ հարցնես
 իրաւէ սոս մասիսեղը ի՞նչ է, կ'ըսէ. Մասիսե-
 լը ինչ խալըիկը, օյնաւն է. սեւեմուկը ի՞նչ
 քրէ, Աննուխին օյնաւն է, կ'ըսէ: Պրանսե-
 թեանի մէջ այսպիսի բոյսերու — օյնաշնե-
 լորու — անուաններ faux, bâlard-ով կը բար-
 եղգուին. իսկ Հայերէնի մէջ՝ քաղքենին սոս
 աներառով ու գեղջուկը կամ Հայաստանի շատ
 անր՝ կողմերը ուկ, իկ մասնիկով կ'աժան-
 ուիցեն. ասոնց օրինակներ մէջ բերենք նա-
 մուխապէս, ու հոս աւելորդ կը համարինք:
 քի Պկ մասնիկով կը շինուին նաև սիրուն բու-
 երկրանուններ. ինչպէս Փրանսերէնի մէջ ot,
 առotte, et, ette մասնիկներով:

Բոյսերու լեզուն. — Անոնք ալ, այո՛,
 ունին լեզու մը, լեզու մը՝ որ կը խօսի
 սրտերու հետ, հոգւոյն հետ, զգացումնե-
 րուն ու կիրքերուն հետ: Հետաքրքրուողք
 կրնան զայս գտնել Larousse pour tous-ին
 Fleur բառին տակ: Ժողովուրդի և մասնա-
 ւորապէս Հայ Անգիր դպրութեան բուսա-
 բանութիւնն ալ բոյսերուն կը վերագրէ լե-
 զու մը, որ սակայն տարբեր է վերը ըսուած
 բոյսերու լեզուէն. անոնցմէ իւրաքանչիւրը
 կը խօսի թէ ի՞նչ է իր անունը. իր խափա-
 քը, թէ՛ Ստեղծողը զինք ի՞նչ հիւանդու-
 թեան դեղ ըլլալու սահմաններ է, մարդիկ
 կոյր են, խուլ են, ու չեն կրնար անոնց
 լեզուն լսել ու հասկնալ: Օձ ուսող ճեփի-
 ները — էսքիւլապի բանիբուն աշակերտ-
 ներն են որ հմուտ են բոյսերու այդ լեզ-
 ուին: Այս մասին զիս աւտցնելու չափ պատ-
 մութիւններ պատմած են գիւղերը. Բրգնի-
 քի մէջ ցոյց տուին ինծի խուլ-համր մը:
 Երկու Ֆրէնկ կուգան Բրգնիք, այս մարդը
 առաջնորդ կը վարձեն Մայրագոմի լեռը

երթալու: Հոն Սեւ Քարի մը մօտ կը հաս-
 նին, քարը կը շարժեն տեղէն, սեւ օձ մը
 դուրս կուգայ, կը բռնեն զայն, գլուխը և
 ազին կը կտրեն, և խօլունիէ խարոյկ մը
 ընելով՝ իրենց առաջնորդին կ'ըսեն որ օձին
 իրանը խորովէ կրակին վրայ, Փրէնկները
 կ'ուտեն օձի խորովոյքը, գիւղացին ալ
 գաղտնաբար փցար մը բան բերանը կը գնէ.
 և ինչ տեսնէ, ամէն մէկ բոյսէ մէյմէկ ձան
 կուգայ. իւրաքանչիւրը իրեն անունը, խա-
 սիաթը կը զրուցէ. Փրէնկները մարդուն
 յայլայլմէ գիրքէն կը հասկնան թէ ան ալ
 օձին խորովոյքէն կ'երեր է ու բուսոց լե-
 զուն կը հասկնայ կոր: Քթին-բերնին ապ-
 տակ մը կ'իջեցնեն՝ անանկ որ մարդը կը
 խլանայ, կը համբանայ, եթէ դուք ալ չը
 ձանձրանաք ու ինծի հետ ախանջ տաք, շատ
 ու շատ են այսպիսի բանք առասպելեաց մեր
 ժողովուրդին մօտ: Բայց առասպել է, պի-
 տի ըսէք. այո՛, Եւրոպացին — Փրէնկը —
 կուգայ մեր դրախտավայր երկիրը Հայաս-
 տան, կուգայ ան գիտութեան անխոցելի
 զէնքովը զինուած. ան՝ Գիտութեան օձը
 կերեր ու մարսեր ալ է. ու անով կը խօ-
 սեցնէ բոյսը. ըսել, զուրցել կուտայ անոր՝
 իր ընտանիքը, սեռը, կարգը, քիմիական
 յատկութիւնքը, բուժիչ հանգամանքը, իր
 էութիւնը կազմող նախատարերքը (principe
 actif) մի ըստ միջէ. ահա այն ամէնը որ
 արդարեւ մեզ նման հասարակ մահկանա-
 ցուացս համար իրաւ որ առասպելեալ
 պատմութիւններ են:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՔԻԿԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 2)

